

* ROZHLEDY — MATERIÁLY *

RENASANCIA VÝSKUMU STREDOVEKEJ LITERATÚRY A KULTÚRY V EURÓPSKOM KONTEXTE

Viera Žemberová (Prešov)

Nekonvenčné chápanie literárnej vedy samotnou literárnou vedou znamená i to, že sa jej metodologické i predmetové, ba viac, reálne vymedzenie a aplikácia limitujú, na čo azda najväčšími „dopláca“ literárna história a je výskumná prítomnosť. Zdokumentovanie silnejšieho presvedčenie o zložitej, ba možno až generačne, metodologicky, teda i záujmom o hĺbku výskumu v predmete literárnej histórie sa menilo za posledné desaťročia na dramatickú situáciu, do ktorej sa literárna história dostávala nie vlastným pričinením, aby postupne nachádzala „svoju“ odpoveď na otázku, ako ďalej, a to sa podarilo činnosťou akademických pracovníkov v rámci grantového systému v slovenskom spoločenskovednom aj interdisciplinárnom bádani.

Dejinná, teda vývinová syntéza, ktorú pripravila *Gizela Gáfriková, Zabúdané súvislosti. Štúdie o slovenskej literatúre 17.–18. storočia* (Bratislava: SAP 2006), vychádza zo skepsy, čím naznačuje, ako sa v literárnej vede v súčasnosti pristupuje k vývinovo „prvotným“ obdobiam formovania kultúrnej a etnickej identity nášho spoločenstva, pretože „ešte aj dnes neraz vnímame skôr ako apendix s neistou legitimitou, než ako komplexnú a organickú súčasť nášho duchovného formovania“, aj preto „Predložený súbor štúdií nemá ambíciu analyzovať dôvody nášho ambivalentného vzťahu k vlastnej (literárnej) minulosti“. Gizela Gáfriková kompozične utvorila svoju monografiu s vedomím triády vývinového pohybu časového a žánrového, genologického a autorského pôdorysu procesov, ktoré ho pôvodne v syntézach predložili vo výkladových projektoch Jozef Minárik a Ján Mišianik, lenže ona si zvolila prístup prostredníctvom materiálovej a sémantickej vertikály, čím zvýrazňuje autorskú dielňu (Ján Milochovský, Tobiáš Masník, Samuel Hruškovic, Hugolín Gavlovič, Daniel Krman, Peter Benický) a formy (autobiografia, kázeň, exemplum, veršovaná próza, pieseň, poézia) a metódy práce s dobovým textovým dokumentom a s materiálom literárnej vedy (*Peripetie výskumu slovenského literárneho baroka a slovenskej literatúry 17.–18. storočia vôbec, Literárnohistorická glosa k problému prepisu osobných mien z uhorského obdobia slovenských dejín*). Odvolávajúc sa na profilovú monografickú prácu Gizely Gáfrikovej, možno sa ustáliť na presvedčení, že literárnohistorické vedomie kontinuity a integrity sa stáva spájajúcim metodologickým prístupom k aktuálnemu výskumu stredovekej slovenskej literatúry, k „stavu“ jej aktuálnosti pri

ambícií podstupovať „nové čítanie“ uchovanej dobovej slovenskej literatúry a doterajšieho poznania slovenskej literárnej vedy o stredovekej literatúre, čo naznačujú aj nasledujúce zverejnené práce Marty Keruľovej a Silvie Laukovej.

V tejto súvislosti má zmysel vrátiť sa k slovám „o spoločenskom význame cieľavedomého štúdia staršej literatúry, no nemálo je potešujúci fakt, že literárnovedné skúmanie tohto typu stojí v centre pozornosti bádateľov vekovo rôznych kategórií“¹. K situácii literárnej histórie, zvlášť k výskumu stredovekej literatúry sa M. Keruľová vrátila aj vo výpovedi enumeratívne², ale aj zhodnocujúco, keď „Za znak úpadku kvality literárnej komunikácie v súčasnosti možno pokladať situáciu, kedy spirituálne prázdni autori bez intuitívneho, citového či etického vybavenia nie sú schopní recipovať archetypové symboly a tento nedostatok vyvažujú zvýšenou bagatelizáciou významov, ktoré žijú, resp. sú v tradícii živé. Autori s idiolektmi chudobnými na „hlbokovýznamy“ majú extrémne chudobné aj konotáty (časť z nich navyše môže byť prevzatá z parodovaného prototextu). Disponujú neobmedzenou slobodou formovať i deformovať tradíciu zanechaný umelecký a duchovný kapitál“³. Pri týchto nazeraniach literárnej historičky na prítomnosť literárnej vedy, ale aj na časti spoločenských vied, je potrebné sa vážne zamyslieť, a to i preto, lebo ňou pomenovaná situácia staršej literatúry sa rovná zisteniam, ktoré majú univerzálnejší presah tak do štruktúry, metodológie a etiky literárnovedného života posledných desaťročí, udomácnujú sa takmer ako postmoderné generačné chápanie vedy a umenia v ich vzájomnej prepojenosti, čo už dnes – paradoxne – v oblastiach literárnej histórie navracajú výskum do východiskových bodov, lenže to je i bude prepych voči času a reálnemu poznaniu generácie „klasického“ literárnohistorického vyrovnávania sa s kontextom vývinu národnej kultúry a textom ako jeho znakom.

Hodnotové aspekty staršej literatúry sa hlásia svojím literárnohistorickým záberom k svojej predchodkyňi z výskumu M. Keruľovej, k „monografii *Nahliadnutia do staršej slovenskej literatúry*“⁴. Do výskumu vnesené pojmové vymedzenie pre vývinového obdobia, ktorému sa M. Keruľová venuje, ostáva v literárnej histórii otvorené a súbežné pri jeho označovaní staršia slovenská literatúra a novšom stredoveká literatúra (Stanislav Šmatlák, Zuzana Kákošová), ale aj pri presunoch jednotlivých periodizačných období (pozri

¹ Citované zo *Slova na úvod*, ktoré pripravila Marta Keruľová do konferenčného zborníka *Revitalizácia kultúrnej tradície v literatúre*. Editoroky Marta Keruľová, Silvia Luaková. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. Filozofická fakulta. Katedra slovenskej literatúry 2009.

² KERUĽOVÁ, M.: *Hodnotové aspekty staršej literatúry*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. 2009, s. 10. ISBN 978-80-8094-638-8. V poznámke č. 4 pod čiarou objasňuje situáciu výskumu i takto: „*Stredovekou kázňou sa napríklad zaoberá Erika Brtáňová, tvorbou Hugolina Gavloviča Gizela Gáfriková, dielom Jána Sambuca Zuzana Kákošová, dielom Jána Filického Helena Májeková* atď.“ Do skratky atď., keď sa pripomína výskum staršej slovenskej literatúry, patria z aktuálneho výskumu predovšetkým výsledky Evy Tkáčikovej, Silvie Laukovej, Evy Fordinálovej, Zuzany Hurtaľovej a absolventov takto profilovaného doktorandského štúdia na univerzitách v Nitre a v Bratislave.

³ KERUĽOVÁ, M.: *Hodnotové aspekty staršej literatúry*. Nitra 2009, s. 88–89.

⁴ Pozri KERUĽOVÁ, M.: *Hodnotové aspekty staršej literatúry*. Nitra 2009, citované z poznámky 108 pod čiarou na s. 100, autorka sa odvoláva na svoju prácu *Nahliadnutia do staršej slovenskej literatúry* z roku 1999.

Panoráma slovenskej literatúry I., naznačené periodizačný kľúč v recenzii publikácie akceptovala pre jej precíznosť k rozčleneniu voči vžitým schémam Eva Fordinálová⁵.

Autorka publikácie *Hodnotové aspekty staršej literatúry* si zvolila problém hodnoty, ktorým vstupuje do „dopovedanej“ literatúry našej kultúrnej minulosti, aby metodologicky „polemizovala“ s pojmami, ich obsahom, aplikovanými literárnohistorickými, sociologickými, historiografickými, estetickými a filozofujúcimi postojmi voči literárnemu dedičstvu. Súborné pomenovania stredoveká kultúra, humanizmus, barok sa vo výklade parciálneho problému otvárajú genologickým preverovaniam únosnosti zafixovaných postojov (exemplum, symbol, epidedium, apológia) alebo voči kultúrnym vývinovým kontextom, ktoré saturujú napríklad ľudová rozprávka, ľudová próza, spirituálna tradícia, či kategória hodnota a z nej odvodený a sformovaný dobový alebo aj univerzálny noetický a estetický hodnotový aspekt, ďalej kategória čas v kompozícii stredovekého textu a stratégia autora aj stratégia textu v poznaní a potrebách stredovekého spoločenstva. Exemplum vo výklade M. Kerulovej získava na dôraze žánrovej a sémantickej medzitextovej funkcie v dobovej kultúre, symbolika sa v rozpätí imitáciej literárnej metódy otvára svojim variantám, čím sa exponuje rola príbehu a narácie v texte a naznačuje sa tak, že sa pozornosť pri jej aktualizovaní v medzitextovej „komunikácii“ videnej ako spojnica vytvorená z kultúrnej minulosti a kultúrna súčasnosti odkláňa takmer jednostranne k ľudovej slovesnosti, k žánrovej a estetickéj typológii rozprávky, v ktorej fakt, funkcia a modifikácie numerickej symboliky vytvára a „predkladá“ z pohľadu súčasnosti kódované vzťahy, a tie ostávajú nedocenené, vlastne aj nepoznané pri dnešnom „čítaní“ kódu sémantiky rozprávky v jej ľudovej či adaptovanej variácii. K symbolom, číslam, tajomstvám na rozhraní sna a skutočnosti sa priraduje dobová etika, jej spoločenská morálna norma s presahmi do dobovej – absencie, prebúdzaniu sa, imitácii – psychologizácie a sociologizácie „témy“ a „problému“ textu aj jeho žánrovej formy, čo neostáva bez ozveny v literárne či kultúrne aktivizovanej sémantike textu, no a to súvisí s autorkinou gnómou závažného výskumného dosahu, keďže „*Staršia literatúra o živote vypovedá zodpovedne a pravdivo, len iným jazykom ako je ten náš*“⁶, čo spôsobuje akútny problém pri „modernej“ práci s dobovým materiálom a jeho kontextom, lebo „*Viacrát sa dokázalo, že ak sa pri interpretácii umeleckého textu opustia hranice tradičnej literárnej histórie, stávajú sa „čisto literárne“ projekty skôr ľubovôľnými špekuláciami než návodmi na praktické interpretovanie*“⁷.

Vertikálne premyslené syntézy výskumu stredovekej slovenskej literatúry, ktoré si kladú horizont metodologického posunu literárnovednej tradície chápanej v jej

⁵ KÁKOŠOVÁ, Z.: Kapitoly zo slovenskej literatúry 9.–18. storočia. Typológia a poetika stredovekej, renesančnej a barokovej literatúry. Bratislava: Univerzita Komenského 2001 a 2005. ISBN 80-223-2037-4. Autorka kompozične, teda aj periodizačne organizuje aj kapitoly práce na Stredoveká literatúra (9.–15. storočie), Renesančná literatúra (1501–1650), Baroková literatúra (1650–1780).

Čúzy L., Kákošová, Z., Michálek, M., Vojtech, M.: *Panoráma slovenskej literatúry I.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2004. ISBN 80-10-00316-6. V tejto publikácii sa vývin periodizuje súhlasným spôsobom so spomenutou prácou Z. Kákošovej z roku 2001 a 2005.

⁶ KERULOVÁ, M.: *Hodnotové aspekty staršej literatúry*, 2009, s. 88.

⁷ KERULOVÁ, M.: *Hodnotové aspekty staršej literatúry*, 2009, s. 87.

genologickej a sématickej členitosti, v jej ranej poetologickej profilácii v jednotlivých autorských koncepcích⁸, prinášajú *Sondy do barokovej literatúry*, ktoré spracovala Silvia Lauková⁹, a tak si „vybrali“ tú vývinovú etapu slovenskej stredovekej literatúry, kde sa profiluje a zjednodzuje pojem autorstvo, žáner textu, funkcia textu, poetickosť a širšia kultúrna funkcia textu. Navyše je to emancipácia literárnej tvorby a dobovej poetiky, ktorá v barokovej literatúre je prirodzene spätá s „*rétorikou, ktorá fungovala nielen ako teória hovoreného, ale aj písaného slova*“¹⁰.

Kultúra praxe a teórie dobovej rétoriky, noetika a cibrenie frekventovaných a hodnotených dobových žánrov, kam patrí kázeň, homília a exemplum, postupné spoločenské i „hodnotové“ profilovanie štatútu autora (umeleckého) textu a emancipácia jeho roly v kultúrnom a duchovnom živote spoločenstva sa vo výskume S. Laukovej sústredili na „čítanie“ a interpretovanie náučnej a estetickéj funkcie buď idey, alebo motívu v „diele“ Petra Benického, Hugolína Gavloviča, Jána Abrahamffyho. Až učebnicovo pripomínané autorské mená a názvy uchovaných textov v prístupe S. Laukovej dostávajú svoju ukotvenosť v textovom výraze navodenom z prepojenosti barokovej filozofie bytia a ňou vymedzenej spoločenskej tézy o vzťahu života a smrti. Aj preto S. Lauková sleduje predovšetkým exponovanú pozíciu motívu, gesta a imperatívu pojmu márnosť (*Slovenské verše Petra Benického a Knižka modliteb nábožných Jána Abrahamffyho*), jeho modifikáciu v dobovej uvoľnenej „etickej“ príručke, ktorá si vyžaduje opakované ponorné prenikanie do univerzálnych odkazov a humanistických výziev na život na jeho odvrátenej strane (*Valašská škola mravív stodola Hugolína Gavloviča*). Stredoveká „vytrvalosť“ v spoločenskom a individuálnom „programe“ (ako?, prečo?, načo?) čakať na koniec, má svoj „literárny“ a duchovný výraz v motíve márnosti, v inštrukcii dočasnosti, ale aj v myšlienke nekonečna, čo by sa mohlo chápať aj ako prirodzený vývinový prejav dobového humanizovania postojov a prejavov zmýšľania o dare života, o jeho individuálnom obsahu, spoločenskom dosahu a nadčasovej hodnote, teda v celostnosti ako humanizovanie subjektu s jeho mravnými a emocionálnymi prejavmi o sebe samom, čo si žiada vnímať jeho osobitosti, jedinečnosť a potrebu zhodnocovať ho ako tvorivý prvok v spoločenskom celku. S týmto zámerom sa vyrovnávajú súbory duchovných kultúrnych textov, uchované dobové konfesijné spevníky, modlitby a piesne v ich literárnom, náboženskom a duchovnom spracovaní, *Cithara sanctorum a Cantus Catholici v literárnom kontexte slovenského baroka*¹¹. Metóda S. Laukovej sa opiera o jestvujúci spoločenskovedný výskum doby a „témy“, ktoré sleduje. Azda i preto v súvislosti so spevníkmi konštatuje toto: „*Vzťahy oboch najvýznamnejších konfesijných kancionálov – Cithary sanctorum a Cantus Catholici – ako sme*

⁸ GÁFRIKOVÁ G.: Zabúdané súvislosti. Štúdie o slovenskej literatúre 17.–18. storočia. Bratislava: SAP. Edícia Litteraria, 2006.

KERULOVÁ, M.: Hodnotové aspekty staršej literatúry. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. Filozofická fakulta. Katedra slovenskej literatúry 2009.

ISBN 978-80-8094-638-8.

⁹ LAUKOVÁ, S.: *Sondy do barokovej literatúry*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. Filozofická fakulta. Katedra slovenskej literatúry 2009.

¹⁰ GÁFRIKOVÁ G.: Zabúdané súvislosti. Štúdie o slovenskej literatúre 17.–18. storočí, 2006, s. 117.

¹¹ LAUKOVÁ, S.: *Sondy do barokovej literatúry*, 2009, s. 61–70.

*ich tu prezentovali, zostávajú aj naďalej neprebádané, a to v rovine literárnohistorickej, muzikologickej aj jazykovednej*¹². A to isto aj preto, lebo „Bezpochyby aj slovenský literárny barok v behu storočí opúšťa odosobnené vzory a viac dôveruje vnútorným pocitom. Avšak pokusy 16. a 17. storočia o emocionálnu transcenciu u nás znamenajú proces, ktorý ešte dlhý čas bude prebiehať pod diktátom spoločenskej normy“¹³, lenže i tu proces otvárania sa širším „súvislostiam“, aké zvnútra „prepája“ prax života dejinnej spoločnosti, noetické napredovanie spoločenstva a emancipácia jednotlivca napreduje svojimi trajektóriami a v súlade s objektívne danými možnosťami, aké vie a dokáže subjekt aktualizovať na svoj tvorivý prospech.

---

¹² LAUKOVÁ, S.: Sondy do barokovej literatúry, 2009, s. 69. V tejto súvislosti je potrebné zvýrazniť, že odkazy sa viažu predovšetkým na podnetný výskum Jána Vilikovského, Petra Ruščina, Gizely Gáfríkovej, Marty Keruľovej, ktoré sledujú nielen problém dobového textu, ale aj jeho nepovšimnuté či obnovené interdisciplinárne presahy.

¹³ KERUĽOVÁ, M.: Hodnotové aspekty staršej literatúry, 2009, s. 81.